

“SƏRGƏRDAN ULDUZ”UN SƏRGƏRDAN YAZARI

“Beynimizi günlərlə məşğul edən, bütün ruhumuzu ələ keçirən, bəzən hüceyrələrimizdə xəstəlik əmələ gətirən, bizi şübhələrlə yaşamağa məcbur edən qayda-qanunlar, insanların bir-biri üçün meyar hesab etdikləri dəyərlər yoxsa sadəcə bir heç, bir xülyadır?” [4]

Müasir dünya ədəbiyyatının hal-hazırda yaşayan çox böyük simalarından biri Jan - Mari Qustav Le Klezio yaradıcılığında bu məsələlərə toxunaraq, xəyalla gerçək, var ilə yox, mümkün qeyri-mümkün arasında oxuyucularını başqa bir dünyaya aparır. Le Klezio 13 aprel 1940-cı ildə Fransanın cənub şəhəri Nitsda anadan olmuşdur. Valideynləri əslən əvvəllər Fransa koloniyası olan, 1880-ci ildə ingilislər tərəfindən tutulan Mavrikilərdəndir. Onun anasının əcdadları ingilis olmuşdur. Buna görə də yazıçı həm fransız, həm də ingilis dillərini ana dili kimi mənimsəmişdir. Müəllifin fikrincə, ailə şəcərəsinin etnik baxımdan genişliyi, rəngarəngliyi, habelə özünün müxtəlif xalqlar və mədəniyyətlərlə təmas qura bilməsi yaradıcılığını qidalandıran və fərqli edən əsas amillərdən biridir. Dünyanın dörd bir yanını gəzən bir cərrahın oğlu olmaq, kiçik yaşlarından bir ölkədən başqa bir ölkəyə getmək uşaq olmasına baxmayaraq Le Klezionun qarşısında geniş üfüqlər açmışdır. Onun daxilində mövcud olan dərin düşünmə qabiliyyətini daha da inkişaf etdirmişdir. Le Klezio 8 yaşında İkinci Dünya müharibəsi müddətində Nigeriyada həkimlik edən atasının yanına gedir. Beləliklə, gələcəkdə böyük romanlara imza atacaq dahi yazıçının macərası bu cür başlayır. 1950-ci ildə atasının fəaliyyətinin bitməsi ilə Nitsaya geri qayıdırlar. 1858-1859-cu illərdə İngiltərənin Bristol Universitetində İngilis dili təhsili alır. Bakalavr təhsilini Nitsa Ədəbi Tədqiqatlar İnstitutunda Fransız dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə tamamlamışdır. 1964-cü ildə isə Marseldə yerləşən Aix-En-Provence Universitetində məşhur belçikalı şair və yazıçı Henri Miçhauk haqqında yazdığı dissertasiya ilə magistr dərəcəsi alır. London və Bristolda bir neçə il yaşadıqdan

sonra müəllim işləmək məqsədilə Amerika Birləşmiş Ştatlarına üz tutur. 1967-ci ildə Taylanddakı milli yardım xidmətində fəaliyyət göstərməyə göndərilir, lakin uşaqların cinsi istismarına qarşı etiraz etdiyinə görə tez bir zamanda ölkədən qovulur və fəaliyyətini tamamlaması üçün Meksikaya göndərilir. Yazıçı 1970-1974-cü illərdə Panamadakı yarımköçəri Embera-Vounan tayfası arasında yaşamışdır. 1975-ci ildə Qərbi Saxara (Mərakeş) əsilli Cemi ilə ailə qurmuşdur. Ötən əsrin sonlarından başlayaraq Le Klezionun ailəsi ilin müxtəlif vaxtlarında Nyu-Mexikoda, Mavrikidə və Nitsada yaşayır. Bu səbəbdən də müəllifi bəzən "Fransanın köçəri yazıçısı" adlandırırlar. O bu illər ərzində Banqkok, Mexiko, Boston, Albukerke kimi bir çox şəhərlərdəki universitetlərdə müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur. Hindu dilinə yiyələnməsi nəticəsində 1977-ci ildə məşhur hindu ədəbi abidəsi – "Çalam-balamın peyğəmbərliyi" eposunu fransız dilinə çevirmişdi. 1983-cü ildə Perpinian universitetində orta əsrlər Meksika tarixinə dair doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Le Klezio yazmağa 7 yaşından başlamışdır və 72 ildir ki, yazmağa davam edir. Yazıcının 1963-cü ildəki ədəbi debütü kifayət qədər uğurlu olmuşdu. O, 23 yaşında yazdığı ilk mətbu əsərinə – "Protokol" romanına görə Fransanın nüfuzlu "Renadut" və "Qonkur" mükafatlarını qazanmışdır. İndiyə qədər Le Klezionun qələmindən otuzdan çox roman, hekayə, esse və nəgıl kitabları çıxmışdır. Hindu ədəbiyyatından çoxsaylı tərcümələri isə fransız yazıçısının çağdaş dünya mədəniyyətinə xidmətinin başqa bir önəmli sahəsidir. Le Klezio ədəbi yaradıcılığı ərzində bir çox görkəmli mükafatlara layiq görülmüşdür: "Teopraste Renadut" (1963), "Valeri Larbaud" (1972), "Jan Giono" (1997), "Prins de Monako" (1998), "Stiq Dagerman" (2008), "Nobel" (2008).

Le Klezio romanlarında əsasən hər kəsin hər zaman qarşılaşmadığı, sınaqdan keçirmədiyi və ya bixəbər olduğu hadisələri qələmə almağa üstünlük verir. Le Klezio üçün həmişə mütləq ki, kəşf olunmamış həyatlar vardır və bu da bir yazar üçün əvəzsiz bir nemətdir. Le Klezionun maraqlı və hər kəsin bilməli olduğu bir xüsusiyyəti isə fərqli elm sahələri ilə bağlı insanı heyretə gətirəcək səviyyədə məlumatının olmasıdır. Onun yazıçılığına və insanlığına dair çox gözəl xüsusiyyətlərindən biri də romanlarını real və səmimi humanizm duyğusu ilə qələmə almasıdır. Bu duyğu onun ruhuna, əsərlərinin canına hopmuşdur. Həmişə bitərəf olmağı seçmiş, qələmi ilə insanlığa, təbiətə və sülhə xidmət etmişdir. Heç şübhəsiz yazıcını "rəsmi sivilizasiyalar fəvqində bəşəriyyətin tədqiqatçısı olduğuna, yaradıcılığındakı yeni istiqamətlərə, poetik macərələrə və hissiyyətli sevinclərə görə" 2008-ci il ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına aparan da bu xüsusiyyətləridir.

Le Klezionun simasında siyasi cəhətdən tərəf tutmadan, romandakı insanları öz təbiətindən ayırmadan, hər şeyi olduğu kimi təqdim edən və bundan heç narahat olmayan bir yazar görürük. İstər bir fransız, istər bir ərəb, istər bir amerikalı, istərsə də bir yəhudi Le Klezio tərəfindən vahid mövqedən təqdim edilir. Din, irq, millət, etiqad ayrı-seçkiliyi etməyən Le Klezio üçün hər kəs eynidir. Onun üçün fərqlər heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Onu maraqlandıran insanların sirrli, keçməkeşli həyatıdır. Yazıçı və tənqidçi İzabel R.Q. Le Klezio və onun "Qızıl axtaran" əsəri haqqında yazdığı kitabda ondan bu cür bəhs edir: "Yolunu itirmiş insanlar Le Klezionu daha çox cəlb edir" [4].

Le Klezionun yaradıcılığında realizm anlayışının məlum mənasından daha geniş və daha dərin aspektdə ifadəsini görürük. Əgər romantizm klassisizmə reaksiya olaraq yaranmışdısa, realizm onların hər ikisinə qarşı formalaşmış bir anlayışdır. Yazıçı insanı ilkin varlığından, gender kimliyindən tutmuş, mürəkkəb həyat fəlsəfəsinə qədər araşdıran və qələbləşmiş dəyərləri tənqid edən bir anlayış formalaşdıraraq realizmə yeni və fərqli bir mənə qazandırmışdır. Eyni zamanda qeyri-adi olmaq da Le Klezio üçün realizm hesab edilə bilər. İctimai qaydaların əksinə, öz doğruları ilə yaşamaq da realizm sayıla bilər. Yazıcının müdafiə etdiyi bu cəhət onun roman qəhrəmanlarını da oxucuya səmimi, doğma edir. Onun əsərlərini neytral tərzdə heç bir dini, dili, irqi və milliyəti üstün tutmadan, ya da tənqid etmədən obyektiv yanaşma ilə qələmə aldığını görürük. Le Klezionun realizmi haqqında çox şey demək olar. Cəmiyyətin yox saydığı amma əslində var olanı ifşa edib, üstünü açması da realizmə nə qədər bağlı olduğunun sübutudur. Lakin o daima bu cərəyana bağlı qalmaq dərində olmamış, əslində öz daxilində var olan bir həyat tərzini və həyatın özünü əks etmə, nəql etmə arzusunda olmuşdur.

Le Klezio sənətkarlığı ilə bağlı olan digər bir cəhət onirizmdir. Onirizm yunancadan tərcümədə xəyal, yuxu mənasını verir və əsasən psixologiyada istifadə edilir. Ədəbiyyat və rəssamlıqda da bu istiqamət olduqca təsirli olmuşdur. Məşhur sürrealist rəssam Salvador Dalinin rəsm əsərlərini onirik ifadəsi ilə xarakterizə etmişlər. Le Klezionun romanlarında rast gəldiyimiz onirizm əslində bəzən reallıqla çulğalaşan və biri-birini əvəz edən xəyaldir. İnsanın yaşadığı çıxılmaz vəziyyətləri, xülyalar aləmini, təsəvvürlərini və nələrsə nail olma arzularını böyük bir ustalıqla araşdıran yazıçı onirizmin incə və mürəkkəb mahiyyətini oxucuya öz sadə kompozisiyası ilə heç bir çətinlik çəkmədən çatdırı bilmişdir. Nə qədər həyatın və reallığın özünü yazsa da oxucu əsərlərdə yenə də sirrli bir məqam, qeyri-adi bir hiss olduğunu duyur. Bu da bilavasitə yazıçının onirizmi ilə bağlıdır.

Le Klezionun roman qəhrəmanları həyatlarına istiqamət verən alın yazıları ilə heç şübhəsiz müasir fransız nəsrinin özünəməxsus obrazları arasında özlərinə yer ediblər. Dünyanın ən ucqar nöqtəsində yaxud izdihamlı şəhərlərdə olmalarından asılı olmayaraq bu qəhrəmanlar öz macərəsini yaşayarkən oxucunu insanın alın yazısı haqqında düşünməyə vadar edir. Uzaq və fərqli coğrafiyalarda olsa belə cürbəcür şərtlər altında yaşamağa boyun əyən ya da üsyan edən, dik durmağa çalışan, güclə nəfəs alıb verən, sevinən, kədərlənən, əzab çəkən bu insanlar sanki bizdən biridir. Onları bizə bu qədər doğma edən xüsusiyyətin nə olduğunu düşünən zaman, cavabı yazıçının romanlarının ortaq cəhəti olan “tələ”də axtarmağımız lazım gəlir. Bizi doğma edən tələlərimizdir [4].

Le Klezio insanın daxili aləmindəki hiss-həyəcanları araşdırmağı, dilə gətirməyi, ifadə etməyi vacib hesab edir. İnsan ömrü boyu çox mürəkkəb hisslər keçirə bilər. İnsan övladı səhv etməyə meyllidir. Bəzi səhvlər bağışlana bilər. Bağışlanmayan, yaxud qarşılığı ödənilə bilməyən böyük səhvlər olduğu zaman insan özünü yalnızlığa məhkum edir. Yazıçı qəhrəmanlarının düşdüyü bu psixoloji vəziyyəti, ölüm-qalım mübarizəsini, dəlilik həddinə çatan, anormallaşan və bir müddət sonra adılşən qeyri-adi həyatı bütün incəlikləri ilə ifadə etmişdir. Le Klezioya görə insanın özünü ifadə etməsi – ekspressiya çox vacibdir. İfade edilməyən fikirlər, hisslər sonralar çox təhlükəli bir düşməyə çevrilə bilər.

İnsanlar arasındakı yadlaşmanın, dəliliklərin, müharibələrin, qəddarlıqların sayının artmasının səbəbi insanın özünü ifadə edə bilməməsidir. Özünü ifadə edə bilməyən insan ya özünə, ya da ətrafına ziyan vurmağa başlayır ki, bunların da hər ikisi qorxuludur. Ekspressionizm azadlıqdır və insan özünü ifadə edə bilmədiyi halda azad ola bilməz. Le Klezionun yaradıcılığında postkolonyalizmə qarşı bu və ya digər formada mənfi münasibət öz əksini tapmışdır. Hər şeydən əvvəl deyə bilərik ki, bəlkə də Le Klezio ömrünü sadəcə Avropanın dilbər guşələrində keçirsə idi onun qəlbində, yaradıcılığında əzilən insanlara qarşı bu qədər ürək yanğısı olmazdı. Yazarın səyahətləri, müşahidələri və ən əsası dünyaya ədalətli baxa bilməsi onun postkolonyalistləri ifşa etməsinə gətirib çıxarmışdır.

Le Klezionun qələmindən çıxan əsərlərdən bəziləri : “Protokol”, “Səhra”, “Sərgərdan ulduz”, “Onitşa”, “Qızıl axtaran”, “Okean qoxusu”, “Qızıl balıq” “Alma”, “Afrikalı”, “Mondo və digər hekayələr”, “Daşqın” və s.

“Protokol” romanı 1988-ci ildən 2004-cü ilə kimi 7 dəfə nəşr olunmuş, bir neçə dilə tərcümə edilmişdir. Romanın baş qəhrəmanı Adam Pollo cəmiyyətlə arasında problemi olan, ictimai qayda-qanunları qəbul etməyən, normalara qarşı anormal münasibət göstərən və buna görə ailəsini, sevgilisini və keçmişini arxada qoyan bir insandır. Adam Pollo romanın əvvəlində sahibini belə tanımadığı bir evə köçür və sevgilisi Mişelə bu haqda məktub yazır. Məktubdan başa düşülür ki, o evdə tək qalmağından xoşbəxtlik duyur və onun bu tənhalığını pozan birinin gəlməsindən olduqca narahatdır. Bu evdə o içində baş qaldıran fırtınaları sakitləşdirməyə çalışır, lakin daha böyük böhrana tuş gəlir. Bunlardan qaçıb cəmiyyətə üz tutanda isə artıq gec olur və o cəmiyyətlə ayaqlaşa bilmir. Le Klezionun bu romanda təsvir etdiyi aid olduğun yeri tərk etmək, özünü bir yerə aid hiss edə bilməmək və bədbəxtliyin kökündə yalnızlıq məsələsi dayanır [6].

“Səhra” romanı 1980-ci ildə nəşr olunmuşdur. Romandakı hadisələr zaman və məkan baxımından, 1909-1910-cu illərin qışında Saqiət-əl-Hamra vadisində və 30 mart 1912-ci ildə Aqadirdə cərəyan edir. “Səhra” Fransa idarəçiliyi altında Mərakeşdə yaşayan səhra qəbilələrinin

yaşamaq uğrunda mübarizəsini əks etdirir. Süjet haçalanmış formadadır. Bir tərəfdə buranın yerli sakinləri olan səhra adamlarının xristianlar tərəfindən qətlə yetirilməsi gənc qəbilə üzvü Nurun şahidliyi ilə təqdim olunur. Digər tərəfdə Afrikadan Marselə köçən gənc qız Lallanın gözü ilə Avropadakı mühacirlərin səfaləti və yaşamaq uğrunda mübarizəsindən bəhs olunur. Romanda xristianlar, xüsusən fransızlar və onların idarəçiliyindəki yerli əsgərlər və Göy Adamlar əks qütblərdə, kəskin qarşıdurma şəraitində verilmişdir. Qərblilərin məqsədi bu torpaqlardan fayda əldə etmək, yerlilərininki isə doğma yurdlarında azad, əmin-amanlıq içində yaşamaqdır. “Səhra” romanı Qərb dövlətlərinin Afrikadakı müstəmləkə siyasətini çox acı bir şəkildə gözlər önünə sərir: “Keçirdikləri əzabları, susuzluğu, daşları və ucsuz-bucaqsız qumları qovuran amansız günəşi, hey uzaqlaşan üfqləri heç kim unutmamışdı. Doyurula bilməyən aclığı, hər şey üçün-təkcə qida deyil, ümid, azadlıq və məhrum olduğun hər şey üçün aclığı heç kim unutmamışdı; bu aclıq səni toz dumanı içərisində, özünü itirmiş sürü arasında təpənin döşü ilə ən yuxarıya qovur ki, sən oradan yenidən qarşıda sonsuz sayda belə təpələr görüb aşağı addımlayırsan” [2].

Le Klezionun 1992-ci ildə yazdığı “Sərgərdan ulduz” romanında yenə iki əhvalat bir-birinə qarışır. Qəhrəmanlardan biri – İkinci Dünya müharibəsindən sonra İsrailə gedən yəhudi qızı, digəri isə – fələstin qaçqını olan gənc ərəb qadınıdır. Qəhrəmanların dini və milli mənsubiyyətləri, dil və mədəniyyətləri fərqli olsa da yaşadıkları əzablar, çəkdikləri zülmələr eynidir. 1943-cü ildə Fransadan İsrailə köçməyə məcbur olan yəhudi ana və qızının 1982-ci ildə Fransada sona çatan hekayəsi olan bu əsərdə də bir alın yazısından bəhs edilir. Əsərin baş qəhrəmanı Ester və bəzi epizodlarda iştirak edən Necma “Səhra”dakılar kimi taleyin doğulduqları diyardan tanımadıqları diyarlara atdığı insanlardır. Eynilə Ester kimi Necma da yurdundan ayrılarkən buralara bir daha dönməyəcəyini yaxşı bilirdi: “Xarici əsgərlər bizi yük maşınlarına mindirib dünyanın o biri başı deyəcəyimiz bir yerə gətirəndə sevdiyim hər şeyi bir daha görməyəcəyimi bildirdim. Səhərlər qağayıların ətrafında dövrə vurduğu dənizin üstündə yırğalanan gəmilərin yelkənləri haradadır indi?” [3] Bu düşərgə əslində onların yaşamağa deyil, xəstəliklərlə, aclıqla boğuşaraq ölməyə gəldikləri bir məkandır. Get-gedə buradan gedəcəklərinə dair ümidləri tükənir, gəldikləri torpaqlar artıq yadlarına da düşmür.

Əsərin süjetinə diqqət yetirsək Fransa iqtidarı ilə yəhudilər, fələstinlilərlə İsrail idarəçiliyi arasında kəskin qarşıdurmanın əks olunduğunu görə bilərik. “Səhra” romanında olduğu kimi burada da qarşıdurmanı hərəkətə gətirən ortaq subyekt var. Ester yəhudilərin, Necma isə fələstinlilərin mühacirətinin təmsilçisidir. Roman boyu onların hər ikisi gəldikləri yurdda əmin-amanlıq tapa bilməyib yenə köç edirlər. Necma və Ester talelərinin hökmü ilə daima yerini dəyişən sərgərdan ulduzlardır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Бровко О. О. Художни версий оппозиций «Природа- цивилизация» у творчества Ж.М.Г. Ле Клезио, Висн. Луган. нац. ун-ту имени Тараса Шевченка. Филологични науки , – 2013. – № 22 (2). – С. 153–162.
2. Jan Mari-Qustav Le Klezio. Səhra, Bakı, Qanun nəşriyyatı 2014.
3. Jean Marie-Gustave Le Clezio. Göçmen yıldız, İstanbul Can Yayınları, 1996.
4. Nedret Öztokat. Jean-Marie Gustave Le Clezionun romanlarında özne/yazgı ilişkisi, Tekirdağ, VIII Uluslararası Frankofoni kongresi, 16-18 mayıs 2013.(231).
5. Nicole M. Thorburn. Writing past and present in the work of J.M.G. Le Clezio, University of Colorado at Boulder, 2012.
6. Pelin Batman. Jean-Marie Gustave Le Clezionun üç romanında yalnızlık teması, Adana, Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi, 2010.
7. Сафронова Виктория. Тема пространства и времени в философском романе Ж.М.-Г. Леклезио “Terra Amata”, Филология и Культура, 2017. №3(49).

XÜLASƏ

Le Klezionun təbiətindən və uşaqlığından gələn başqa bir yeri kəşf etməyəyə, səyahətə, tənhalığa olan marağını yüksək ədəbi ustalıqla romanlarında əks etdirdiyini görürük. Romanlarda yer alan müstəmləkə zülmü, sürgün, qırğın, tənhalıq kimi hadisələrin müxtəlif insanların həyatından necə keçdiyi və yaddaşında necə izlər buraxdığı göstərilir. XX əsrin faciəli hadisələri bu romanlarda əks olunmuşdur. Qeyri-bərabər qüvvələr arasındakı döyüşün şahidi olan səhra döyüşçüsü Nurun, xəyali mənada vəd edilmiş yurdunda əmin-amanlıq tapa bilməyib, bu arzu ilə yeni diyarlara yola çıxan Esterin, ya da işğal altında cəhhənnəmə çevrilmiş ərəb torpaqlarında həyatdan ümidini üzməyən Necmanın taleyinə baxdığımız zaman sülh bizə utopik yox, reallaşması çox mümkün bir yuxu kimi görünür. Bu aydın fikirli qəhrəmanlar bəşər övladını dünya haqqında, sülh haqqında, humanist duyğular haqqında düşünməyə çağıran ideala çevrilir. Nəticə olaraq demək olar ki, Le Klezionun ədəbi yaradıcılığı sülhə çağırış mücəssiməsidir.

Açar sözlər: Le Klezio, Protokol, Səhra, roman, yalnızlıq.

Rəyçi: prof. C.Q.Nağıyev